UAB
Universitat Autònoma de Barcelona

Dipòsit digital de documents de la UAB

This is the **published version** of the bachelor thesis:

Lis Ballesteros, Laia. *La diversitat familiar a l'escola primària : anàlisi de les representacions socials i disseny d'una proposta educativa inclusiva; Un projecte d'ApS en col·laboració amb la Fundació Autònoma Solidària.* Treball de Final de Grau (Universitat Autònoma de Barcelona), 2026 (Educació Primària). 68 pàg.

This version is available at https://ddd.uab.cat/record/336888

under the terms of the BY-SA license.

Universitat Autònoma de Barcelona

La diversitat familiar a l'escola primària: anàlisi de les representacions socials i disseny d'una proposta educativa inclusiva

Un projecte d'ApS en col·laboració amb la Fundació Autònoma Solidària

---

TREBALL DE FI DE GRAU

Autor/a: Laia Lis Ballesteros

Tutor/a: Antonio Vega (UAB) i Anna Blasco (FAS)

1 de juny de 2026 - Convocatòria ordinària

Grau d'Educació Primària, Facultat de Ciències de l'Educació

AGRAÏMENTS

Vull expressar el meu agraïment al meu tutor del Treball de Fi de Grau, Antonio Vega, per l'acompanyament i les orientacions proporcionades al llarg de tot el procés.

Agraeixo a la Fundació Autònoma Solidària (FAS), especialment a Anna Blasco, així com a l'Escola Joaquima de Vedruna de Terrassa, la col·laboració i les facilitats oferides per al desenvolupament d'aquest projecte.

Finalment, dono les gràcies a la meva família i a les persones properes pel suport incondicional durant la realització d'aquest treball.

Resum

Català

El present Treball de Fi de Grau en modalitat d'Aprenentatge-Servei té com a objectiu el disseny d'una proposta educativa per a l'Educació Primària orientada a la promoció de la diversitat familiar des d'una perspectiva inclusiva. El projecte es concreta en l'elaboració de la guia didàctica *Famílies Diverses: Mirades Inclusives*, dirigida a professionals de l'educació. La proposta sorgeix de la detecció de la persistència de representacions familiars normatives a l'escola i de la manca de recursos específics per treballar la diversitat familiar. La metodologia combina revisió de literatura acadèmica i observació de contextos escolars, que permeten identificar la necessitat d'intervenció educativa. A partir d'aquest anàlisi, es defineixen criteris per al disseny de la guia, que integra fonamentació teòrica, orientacions i propostes didàctiques.

Paraules clau: diversitat familiar, educació inclusiva, Educació Primària, Aprenentatge-Servei, coeducació.

Castellano

El presente Trabajo de Fin de Grado en modalidad de Aprendizaje-Servicio tiene como objetivo el diseño de una propuesta educativa para Educación Primaria orientada a la promoción de la diversidad familiar desde una perspectiva inclusiva. El proyecto se concreta en la elaboración de la guía didáctica *Famílies Diverses: Mirades Inclusives*, dirigida a profesionales de la educación. La propuesta surge de la detección de la persistencia de representaciones familiares normativas en la escuela y de la falta de recursos específicos para trabajar la diversidad familiar. La metodología combina revisión de literatura académica y observación de contextos escolares, lo que permite identificar la necesidad de intervención educativa. A partir de este análisis, se definen criterios para el diseño de la guía, que integra fundamentación teórica, orientaciones y propuestas didácticas.

Palabras clave: diversidad familiar, educación inclusiva, Educación Primaria, Aprendizaje-Servicio, coeducación.

English

This Final Degree Project in Service-Learning modality aims to design an educational proposal for Primary Education focused on promoting family diversity from an inclusive perspective. The project is developed through the creation of the teaching guide *Famílies Diverses: Mirades Inclusives*, aimed at education professionals. The proposal arises from the identification of the persistence of normative family representations in schools and the lack of specific resources to address family diversity. The methodology combines literature review and school context observation, allowing the identification of the need for educational intervention. Based on this analysis, criteria are defined for the design of the guide, which integrates theoretical foundations, guidelines and teaching proposals.

Keywords: family diversity, inclusive education, Primary Education, Service-Learning, co-education.

1. INTRODUCCIÓ **1**
2. MARC TEÒRIC **4**
2.1. La família com a construcció social i educativa 4
2.2. Diversitat familiar i persistència del model normatiu 5
2.3. Representacions socials i construcció de la normalitat familiar 6
2.4. L'escola com a espai de reproducció i transformació social 7
2.5. Impacte socioeducatiu i necessitat d'intervenció educativa inclusiva 7
2.6. Objectius 8
3. METODOLOGIA I DISSENY DE LA INTERVENCIÓ **10**
3.1. Metodologia d'Aprenentatge-Servei (ApS) 10
3.1.1. Agents que intervenen 10
3.1.2. Necessitat de l'entitat 11
3.1.3. Servei desenvolupat 12
3.2. Disseny de la intervenció 13
3.2.1. Detecció de necessitats 13
3.2.2. Concreció i disseny de la proposta 13
4. RESULTATS **15**
4.1. La guia com a resultat global del procés d'ApS 15
4.2. Fonamentació teòrica com a base del resultat 16
4.3. Resultat de la col·laboració amb la FAS 16
4.4. Orientacions pedagògiques com a resultat aplicat 17
4.5. Proposta d'intervenció educativa (seqüència didàctica) 17
4.6. Recursos didàctics com a suport a la intervenció 18
4.7. Estratègies d'inclusió i prevenció de l'exclusió simbòlica 18
4.8. Avaluació i indicadors d'impacte 19
4.9. Síntesi dels resultats 19
5. AVALUACIÓ **20**
5.1. Avaluació de l'alumnat: transformació de representacions 20
5.2. Avaluació de la pràctica docent: revisió de la intervenció educativa 21
5.3. Avaluació dels materials i recursos educatius 21
5.4. Avaluació a nivell de centre: impacte institucional 21
5.5. Síntesi de l'avaluació 22
6. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS **23**
7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES **26**
8. ANNEXOS **29**

1. INTRODUCCIÓ

Les transformacions socials de les darreres dècades han modificat profundament les estructures familiars a les societats contemporànies. La pluralització de les formes de convivència, els moviments migratoris, els canvis en les relacions de gènere, els avenços en drets civils i sexuals i el reconeixement progressiu de col·lectius històricament invisibilitzats han contribuït a qüestionar la centralitat del model de família nuclear heterosexual com a únic referent legítim (Biblarz & Stacey, 2010; Patterson, 2013; Weeks, 2011). En aquest escenari, la diversitat familiar no constitueix una realitat perifèrica o excepcional, sinó un tret estructural de les societats actuals que també es fa present a l'escola primària, on conviuen famílies monoparentals, homoparentals, migrants i transnacionals, interètniques, amb diversitat funcional o pertanyents a minories ètniques, entre d'altres (Pichardo et al., 2013; Patterson, 2013; Sánchez-Prieto et al., 2023).

Aquesta realitat adquireix una especial rellevància en l'àmbit educatiu, atès que l'escola és un dels principals espais de socialització i de construcció de significats sobre la família, la convivència i la normalitat (Epstein, 2018; Lareau, 2011). Des de les primeres etapes educatives, els infants elaboren representacions sobre què és una família, quines formes familiars són habituals i quines queden situades fora del marc de la normalitat socialment reconeguda. Aquestes representacions no són neutres ni espontànies, sinó que es configuren a través de la interacció entre experiències personals, discursos familiars, pràctiques escolars, materials curriculars i referents mediàtics i culturals (Buckingham, 2003; González-Iglesias & Rivadulla-López, 2022).

La recerca evidencia que el model familiar hegemònic continua ocupant una posició central en l'imaginari infantil. El 95,5% de l'alumnat de primària associa el concepte de família al model nuclear i el 94,9% a la família extensa, mentre que altres configuracions familiars tenen una presència molt menor en les seves representacions (González-Iglesias & Rivadulla-López, 2022). A més, diversos estudis identifiquen una jerarquització implícita entre models familiars, ja que determinades estructures, com la família nuclear, tendeixen a ser percebudes com a més felices o desitjables que altres formes de convivència, fet que posa de manifest la persistència d'estereotips i biaixos en la comprensió infantil de la diversitat familiar (González-Iglesias & Rivadulla-López, 2022).

El coneixement quotidià es construeix socialment mitjançant processos d'objectivació i ancoratge que permeten fixar determinades imatges i categories com a normals, legítimes i compartides (Moscovici, 1984; Rateau et al., 2012). Aquestes dinàmiques poden interpretar-se des de la teoria de les representacions socials de Moscovici (1984). Aplicada a l'àmbit de la família, aquesta perspectiva permet comprendre per què, malgrat la pluralitat real de formes familiars existents, el model nuclear heterosexual continua funcionant com a patró de referència en molts imaginaris socials i escolars (González-Iglesias & Rivadulla-López, 2022). Així, l'escola no només reflecteix aquestes representacions, sinó que també pot contribuir a reproduir-les o a qüestionar-les a través dels seus materials, discursos i pràctiques educatives.

Precisament, diferents estudis han assenyalat que la diversitat familiar continua essent poc visible en els recursos escolars i en el currículum ocult, fet que afavoreix la reproducció de models familiars hegemònics i heteronormatius (Pichardo et al., 2013; Sánchez-Prieto et al., 2023). Aquesta invisibilització no és menor, ja que pot generar processos d'exclusió simbòlica en l'alumnat que no s'identifica amb el model dominant, afectant el seu reconeixement, el seu sentiment de pertinença i, en alguns casos, el seu benestar emocional i escolar (González-Iglesias & Rivadulla-López, 2022). En paral·lel, la literatura també assenyala que una part del professorat no disposa de prou formació específica per abordar la diversitat familiar, afectiva i sexual amb seguretat pedagògica i mirada crítica, la qual cosa pot reforçar, encara que sigui de manera involuntària, la persistència de biaixos normatius dins l'aula (DePalma & Atkinson, 2009; Sleeter & Grant, 2009).

Al mateix temps, la recerca mostra que la incorporació explícita de la diversitat familiar als processos educatius pot esdevenir una oportunitat pedagògica rellevant per ampliar els imaginaris de normalitat, afavorir el respecte a la diferència i promoure entorns escolars més inclusius. En aquesta línia, la literatura infantil i juvenil, els materials didàctics diversos i les pràctiques docents reflexives s'han identificat com a recursos especialment valuosos per visibilitzar configuracions familiars pluralitzades i contribuir a una educació més equitativa des de la infància (Sánchez-Prieto et al., 2023; Pichardo et al., 2013). Aquesta orientació és coherent amb el marc normatiu vigent a Catalunya, que promou una educació basada en la inclusió, l'equitat, la convivència i la ciutadania democràtica, així com amb plantejaments educatius que reforcen la relació entre escola, família i comunitat (Generalitat de Catalunya, 2022; Epstein, 2018).

En aquest context, l'Aprenentatge-Servei es presenta com una metodologia especialment pertinent, ja que permet articular l'aprenentatge acadèmic amb una resposta educativa orientada a necessitats reals de l'entorn, afavorint la transferència de coneixement i la col·laboració amb agents socials i comunitaris (Batlle, 2011; Furco, 2005). Des d'aquesta perspectiva, el present Treball de Fi de Grau es proposa analitzar les representacions socials sobre la família en l'educació primària i dissenyar una proposta educativa inclusiva, en format de guia didàctica, orientada a afavorir el reconeixement, la visibilització i el tractament pedagògic de la diversitat familiar a l'escola.

2. MARC TEÒRIC

2.1. La família com a construcció social i educativa

La família constitueix una institució social fonamental en la configuració del desenvolupament infantil, especialment pel seu paper en la socialització primària, la transmissió cultural i la construcció de la identitat. Tanmateix, des de la sociologia de l'educació i els estudis culturals, s'ha qüestionat progressivament la idea de la família com una realitat natural, estable i universal, proposant en el seu lloc una comprensió de la família com a construcció social, històrica i culturalment situada (Morgan, 2011; Smart, 2007).

Aquesta perspectiva implica entendre que les formes familiars no són entitats fixes, sinó que evolucionen en funció de processos socials, polítics i econòmics. En aquest sentit, les darreres dècades han estat marcades per transformacions estructurals profundes: la globalització, els moviments migratoris, la diversificació dels models de convivència i el reconeixement progressiu dels drets de col·lectius històricament invisibilitzats. Aquest conjunt de canvis ha contribuït a la consolidació d'una realitat familiar plural i heterogènia, que inclou famílies monoparentals i monomarentals, famílies homoparentals i LGTBIQ+, famílies migrades o transnacionals, famílies interètniques i famílies amb diversitat funcional (Biblarz & Stacey, 2010; Patterson, 2013; Dunne, 2000).

Malgrat aquest reconeixement empíric de la diversitat, diversos autors assenyalen que les institucions socials continuen operant amb un model implícit de família nuclear heterosexual com a estàndard de normalitat (Weeks, 2011; Epstein, 2018).

Des d'un punt de vista educatiu, aquesta diversitat familiar no només té implicacions socials, sinó també epistemològiques. Els infants arriben a l'escola amb un conjunt de sabers previs derivats de les seves experiències familiars i comunitàries, conceptualitzats com a "funds of knowledge" (Moll et al., 1992).

En aquest sentit, la família no es pot entendre únicament com un espai afectiu, sinó també com un mecanisme de transmissió de capital cultural i simbòlic, tal com assenyala Bourdieu (1991), fet que contribueix a reproduir desigualtats socials que es reflecteixen en l'àmbit escolar. Aquesta transmissió no és neutra, sinó que condiciona les expectatives educatives, les trajectòries escolars i les relacions que els infants estableixen amb les institucions educatives.

La relació entre família i escola ha estat conceptualitzada per Epstein (2018) a través del model d'esferes d'influència superposades. Aquest model defensa la idea que família, escola i comunitat formen sistemes interdependents que influeixen en el desenvolupament de l'infant. Ara bé, la literatura crítica assenyala que aquesta interdependència no és simètrica, ja que l'escola manté una posició estructural de poder que defineix els termes de la participació familiar (Christenson & Reschly, 2010; Lareau, 2011).

Això implica que la família no pot ser entesa només com a unitat funcional, sinó com un espai social travessat per relacions de poder, desigualtats simbòliques i processos institucionals de legitimació.

2.2. Diversitat familiar i persistència del model normatiu

La diversitat familiar constitueix un fenomen estructural de les societats contemporànies que ha estat àmpliament analitzat des de perspectives feministes, queer i sociològiques de l'educació. Aquestes perspectives han contribuït a desnaturalitzar el model de família nuclear heterosexual, posant de manifest el seu caràcter històric, ideològic i normatiu (Butler, 2002; Biblarz & Stacey, 2010; Weeks, 2011).

La diversitat familiar no pot reduir-se a una simple enumeració de tipologies, sinó que ha de ser entesa com el resultat de transformacions estructurals profundes. Aquestes transformacions inclouen canvis en les relacions de gènere, la flexibilització dels models de convivència, la mobilitat humana i el reconeixement progressiu de la diversitat afectiva i sexual. Com a conseqüència, les societats contemporànies presenten una pluralitat de formes familiars que qüestionen la centralitat del model nuclear heterosexual tradicional i evidencien la necessitat d'ampliar les concepcions socials sobre què és una família (Biblarz & Stacey, 2010; Patterson, 2013; Dunne, 2000).

Tanmateix, aquesta diversitat no es reflecteix de manera proporcional en els espais educatius, on continua dominant un imaginari normatiu basat en la família nuclear.

Aquesta situació genera una tensió central entre reconeixement formal i reconeixement simbòlic. Tot i que les polítiques educatives i els discursos institucionals incorporen la diversitat, les pràctiques escolars i els materials didàctics sovint continuen reproduint representacions homogènies de la família. Això produeix una forma d'inclusió aparent que no altera les estructures simbòliques de normalitat.

Des d'una perspectiva inclusiva, aquesta situació evidencia la importància d'anar més enllà de la representació de la diversitat i avançar cap al qüestionament dels marcs normatius que defineixen què és considerat legítim dins l'espai educatiu (Patterson, 2013; Epstein, 2018).

En aquest sentit, la diversitat familiar es configura com un espai de disputa simbòlica al voltant de la construcció de la normalitat social.

2.3. Representacions socials i construcció de la normalitat familiar

Les persones construeixen i comparteixen significats sobre la realitat social a partir de processos de comunicació i interacció quotidiana. A través d'aquests processos, conceptes abstractes es transformen en categories concretes que permeten interpretar el món social, tot afavorint també la simplificació de la realitat i la naturalització de determinades jerarquies. Aquest fenomen es desenvolupa mitjançant els processos d'objectivació i ancoratge propis de la teoria de les representacions socials (Moscovici, 2001; Rateau et al., 2012).

Aplicada al camp de la família, aquesta teoria permet explicar la persistència del model de família nuclear heterosexual com a representació dominant de normalitat. Aquesta hegemonia simbòlica es construeix històricament a través de múltiples agents de socialització, entre els quals destaquen l'escola, els mitjans de comunicació, els discursos culturals i les pràctiques quotidianes (Bourdieu, 1991; Buckingham, 2003; Berger & Luckmann, 1966).

L'escola, en particular, ocupa un paper central en aquest procés, ja que transmet coneixement acadèmic alhora que contribueix a definir els límits del que és socialment acceptable i legítim. La representació limitada de la diversitat familiar en els materials escolars afavoreix la normalització implícita d'uns models concrets de família i genera una imatge parcial i esbiaixada de la realitat social (Apple, 2004; Epstein, 2018; Sleeter & Grant, 2009).

Tanmateix, les representacions infantils responen de manera diversa a aquests discursos. Tot i la presència dominant del model nuclear, molts infants conceptualitzen la família a partir de vincles afectius, convivència i cura, més que no pas d'estructures biològiques o jurídiques (González-Iglesias & Rivadulla-López, 2022; Dunn, 2004).
Aquesta situació evidencia el caràcter dinàmic i negociat de les representacions socials.

A més, la recerca mostra l'existència de jerarquitzacions simbòliques que atribueixen valors diferents a les formes familiars, fet que contribueix a la reproducció de desigualtats

simbòliques i a la construcció d'estereotips sobre la felicitat o funcionalitat de determinats models familiars (Biblarz & Stacey, 2010; Weeks, 2011).

2.4. L'escola com a espai de reproducció i transformació social

L'escola ocupa una posició central en la configuració de les representacions socials infantils, ja que actua simultàniament com a espai de transmissió cultural i com a mecanisme de reproducció o transformació social.

Diversos estudis indiquen que la formació inicial del professorat sovint no incorpora de manera suficient la diversitat familiar, un dèficit que limita la capacitat docent per interpretar adequadament les realitats familiars presents a l'aula i pot contribuir a la reproducció inconscient del model hegemònic (DePalma & Atkinson, 2009; Epstein, 2018).

Aquest fenomen es veu reforçat pel currículum ocult, entès com el conjunt de valors, normes i representacions implícites que es transmeten a l'escola sense ser explicitats formalment. En aquest context, la invisibilització de la diversitat familiar en materials educatius contribueix a consolidar determinades formes de normalitat i a excloure simbòlicament altres realitats familiars (Apple, 2004; Sleeter & Grant, 2009).

No obstant això, l'escola també pot actuar com a espai de transformació social quan promou pràctiques educatives inclusives i models de participació familiar més horitzontals. La participació familiar s'entén com un procés progressiu cap a la coresponsabilitat educativa, tot i que la seva implementació depèn de la redistribució real del poder entre escola i famílies (Epstein, 2018; Hornby & Lafaele, 2011).

En aquest sentit, l'escola es configura com un espai de tensió entre reproducció i transformació de les representacions socials de la família.

2.5. Impacte socioeducatiu i necessitat d'intervenció educativa inclusiva

La manca de reconeixement de la diversitat familiar en l'àmbit escolar pot generar processos d'exclusió simbòlica amb efectes directes sobre el desenvolupament emocional, identitari i social dels infants. Aquesta exclusió no sempre és explícita, però pot manifestar-se a través de la invisibilització, la manca de representació o la normalització d'un únic model familiar.

Aquest impacte es veu intensificat quan la diversitat familiar s'interseccIona amb altres factors de desigualtat com la pobresa, la migració o la diversitat funcional, generant situacions de vulnerabilitat educativa més complexes (Goodall & Montgomery, 2014; Pérez Vera et al., 2024).

Al mateix temps, la recerca evidencia que la implicació familiar és un factor clau per al benestar i l'èxit educatiu dels infants (Jeynes, 2012; Epstein, 2018), però aquesta implicació depèn també de les condicions institucionals que faciliten o dificulten la participació.

En el context actual caracteritzat per una elevada diversitat social i cultural, aquestes qüestions adquireixen una rellevància educativa especial (UNESCO, 2020; Souto-Manning & Yoon, 2016). L'escola esdevé així un espai central de convivència i construcció de significats compartits.

Aquest conjunt d'evidències justifica la necessitat de desenvolupar intervencions educatives basades en l'aprenentatge servei (ApS), entès com una metodologia que integra aprenentatge acadèmic i compromís social (Furco, 2005; Celio, Durlak & Dymnicki, 2011). Aquest enfocament permet no només visibilitzar la diversitat familiar, sinó també transformar les representacions socials a través de la participació activa de la comunitat educativa.

En el seu conjunt, la teoria revisada evidencia que la família és una construcció social diversa però normativitzada, que les representacions socials contribueixen a la producció i reproducció de la normalitat familiar, i que l'escola ocupa un paper central en aquests processos. Aquesta interrelació justifica la necessitat de dissenyar propostes educatives inclusives i transformadores que permetin qüestionar els models hegemònics i promoure una comprensió més àmplia i crítica de la diversitat familiar en l'educació primària.

2.6. Objectius

Objectiu general 1:

Estudiar les representacions socials i les percepcions sobre el concepte de família i la diversitat familiar en l'alumnat d'educació primària.

Objectius específics i/o operatius:

- Identificar les configuracions de les representacions socials de la família entre l'alumnat de primària i els factors (gènere, classe social, origen cultural, discursos mediàtics i escolars) que influeixen.
- Detectar la presència de prejudicis, estereotips i mancances de coneixement sobre la diversitat familiar en el context escolar i analitzar-ne les implicacions.

Objectiu general 2:

Dissenyar una proposta educativa que promogui una mirada crítica, feminista i inclusiva sobre les diversitat familiar en l'àmbit de l'educació primària.

Objectius específics i/o operatius

- Analitzar les necessitats i estratègies formatives existents en relació amb l'educació de la diversitat familiar a primària, tenint en compte alumnat, famílies i docents.
- Elaborar criteris teòrics i metodològics per al disseny d'un recurs educatiu o d'una intervenció implementable, destinada a docents, equips directius i altres agents socioeducatius de l'Educació Primària.

3. METODOLOGIA I DISSENY DE LA INTERVENCIÓ

3.1. Metodologia d'Aprenentatge-Servei (ApS)

La present guia educativa s'emmarca dins la metodologia d'Aprenentatge-Servei (ApS), entesa com un enfocament pedagògic que integra de manera articulada processos d'aprenentatge acadèmic amb accions de servei a la comunitat. Tal com assenyala Batlle (2011), els projectes d'ApS articulen intencionalment la formació de l'alumnat amb la resposta a necessitats reals de l'entorn, afavorint així un aprenentatge significatiu, contextualitzat i amb impacte social.

En aquesta línia, la guia "Famílies Diverses: Mirades Inclusives" s'ha construït a partir d'una necessitat detectada en el context educatiu, que es fa evident tant a partir del marc teòric com de l'anàlisi de la realitat escolar: la persistència de representacions familiars hegemòniques en l'àmbit escolar i la manca de materials i orientacions específiques per abordar la diversitat familiar des d'una perspectiva inclusiva, crítica i coeducativa.

Així, el projecte no es limita a la producció d'un recurs teòric, sinó que es configura com una proposta d'intervenció aplicada orientada a la transformació de les pràctiques educatives, la generació de reflexió professional i la millora del benestar i la inclusió de tot l'alumnat.

En aquest sentit, l'ApS es concreta en l'elaboració d'una guia professional adreçada a centres educatius, docents i agents socioeducatius, que integra fonamentació teòrica, orientacions metodològiques, propostes d'intervenció i instruments d'avaluació per a la incorporació de la diversitat familiar en la pràctica educativa (Veure Annex 2).

3.1.1. Agents que intervenen

En el desenvolupament d'aquesta proposta hi intervenen diversos agents educatius i socials que han contribuït, de manera directa i indirecta, tant a la detecció de la necessitat com a la construcció de la resposta educativa.

En primer lloc, destaca la Fundació Autònoma Solidària (FAS), a través del Programa de Salut i Educació Afectivo-Sexual, que actua com a agent clau de vinculació amb la realitat socioeducativa. Aquest espai ha permès identificar necessitats educatives emergents vinculades a la diversitat familiar, convertint-se en un element detonant del desenvolupament del projecte i en un pont entre el context universitari i l'àmbit educatiu.

En segon lloc, el context universitari del Grau en Educació Primària de la Universitat Autònoma de Barcelona proporciona el marc teòric, formatiu i metodològic que sustenta el disseny de la proposta.

Els centres educatius de referència han permès l'aproximació a la realitat escolar i l'anàlisi de situacions educatives significatives, mentre que els agents educatius potencials d'aplicació —docents, equips directius, professionals del lleure, educadors/es socials i famílies— constitueixen els principals destinataris del recurs i agents clau per a la seva implementació efectiva.

En conjunt, aquests agents configuren un marc de treball col·laboratiu i interdisciplinari, en què la identificació de necessitats i la construcció de respostes educatives s'entenen com un procés compartit entre àmbits diversos.

3.1.2. Necessitat de l'entitat

La necessitat que fonamenta aquesta proposta sorgeix de la convergència entre les necessitats identificades per la Fundació Autònoma Solidària (FAS), la revisió de la literatura acadèmica i l'anàlisi de la realitat educativa en l'etapa d'Educació Primària. Tant el marc teòric com el contacte amb contextos escolars evidencien la persistència de representacions familiars normatives centrades en la família nuclear heterosexual com a model predominant, així com les dificultats per incorporar de manera natural la diversitat familiar en materials, discursos i pràctiques educatives.

Aquesta situació comporta diverses implicacions pedagògiques i socials interrelacionades.
En primer lloc, la invisibilització de múltiples configuracions familiars contribueix a la construcció d'un imaginari reduït de família que no reflecteix la diversitat real de la societat ni la de l'alumnat, fet que pot limitar el reconeixement simbòlic de determinades experiències familiars dins l'espai escolar.
En segon lloc, la reproducció de discursos i representacions estereotipades afavoreix la consolidació de jerarquitzacions implícites entre models familiars, reforçant la percepció que alguns d'aquests són més normatius, legítims o desitjables que d'altres.
En tercer lloc, aquesta manca de representació incideix en la construcció identitària i en el sentiment de pertinença de l'alumnat, especialment quan les seves realitats familiars tenen una presència limitada o parcial en els continguts escolars.

Finalment, la combinació d'aquests factors pot derivar en situacions d'exclusió simbòlica o malestar emocional, amb un impacte directe en el benestar i la participació educativa dels infants.

Davant d'aquesta realitat, es detecta la necessitat de desenvolupar una eina educativa que permeti ampliar les representacions socials sobre la família, oferir orientacions clares al professorat, incorporar la diversitat familiar de manera transversal al currículum i promoure una mirada inclusiva, crítica i coeducativa.

3.1.3. Servei desenvolupat

En coherència amb la necessitat identificada i en el marc de col·laboració amb la Fundació Autònoma Solidària (FAS), el servei desenvolupat consisteix en l'elaboració de la guia educativa *Famílies Diverses: Mirades Inclusives*, concebuda com una resposta pedagògica orientada a la millora de les pràctiques educatives en relació amb la diversitat familiar.

La FAS, a través del Programa de Salut i Educació Afectivo-Sexual, ha tingut un paper fonamental com a agent de detecció i articulació de la necessitat, actuant com a espai de connexió entre la realitat socioeducativa i la formació universitària. Aquest vincle ha permès identificar de manera situada la manca d'eines específiques per abordar la diversitat familiar des d'una perspectiva inclusiva i transformadora.

A partir d'aquesta diagnosi compartida, la guia es construeix com un recurs adreçat a la comunitat educativa que integra fonamentació teòrica, orientacions metodològiques, propostes d'intervenció educativa, recursos didàctics i instruments d'avaluació. El seu objectiu és facilitar la incorporació de la diversitat familiar en la pràctica quotidiana de l'aula de manera transversal, significativa i crítica.

Així mateix, el recurs incorpora estratègies de prevenció i actuació davant situacions d'exclusió simbòlica, amb la finalitat de promoure entorns educatius segurs, inclusius i representatius de la diversitat real de la societat.

En conjunt, el servei s'entén com una resposta aplicada a una necessitat educativa real, orientada a generar processos de reflexió i transformació de les pràctiques escolars.

3.2. Disseny de la intervenció

3.2.1. Detecció de necessitats

La detecció de necessitats s'ha desenvolupat a partir d'un procés qualitatiu basat, d'una banda, en l'anàlisi de la realitat educativa i en la revisió de pràctiques escolars habituals en l'etapa d'Educació Primària, i, de l'altra, en la revisió de literatura acadèmica especialitzada en diversitat familiar, educació inclusiva i representacions socials, que constitueix el marc teòric del treball.

Aquest procés es complementa amb una observació directa realitzada durant un període aproximat de cinc mesos a l'Escola Joaquima de Vedruna, en el marc de les pràctiques del Grau en Educació Primària. L'observació es va dur a terme amb alumnat de diferents cursos de l'etapa de Primària, tot i que la principal aproximació i seguiment sistemàtic es va desenvolupar en un grup de 2n de Primària.

L'estada al centre va permetre observar situacions quotidianes vinculades a les representacions de la família presents en activitats d'aula, materials didàctics, converses espontànies i dinàmiques escolars. Aquest procés d'observació directa va facilitar la identificació de pràctiques, discursos i referents que, sovint de manera implícita, tendeixen a reproduir models familiars normatius i a invisibilitzar altres realitats familiars presents dins la comunitat educativa.

Per tal de sistematitzar aquest procés d'anàlisi, es va elaborar una rúbrica d'observació qualitativa orientada a identificar indicadors relacionats amb la representació de la diversitat familiar, el llenguatge utilitzat, els materials educatius i les dinàmiques inclusives presents al centre educatiu (vegeu Annex 1).

Aquest conjunt de fonts i evidències ha permès identificar patrons recurrents en la representació de la diversitat familiar i en les dinàmiques de normalització presents en l'àmbit escolar.

3.2.2. Concreció i disseny de la proposta

La guia es configura com una proposta estructurada i coherent, organitzada en diferents blocs que responen a una progressió d'aprenentatge.

En primer lloc, es presenta una fonamentació teòrica que situa la proposta dins dels marcs de les representacions socials, l'educació inclusiva i la coeducació, i en justifica la necessitat.

En segon lloc, s'inclouen orientacions per al professorat orientades a la revisió de pràctiques educatives, incloent aspectes com el llenguatge, els materials didàctics i les dinàmiques d'aula.
En tercer lloc, es desenvolupa una proposta d'intervenció estructurada en vuit sessions didàctiques, amb activitats vivencials, participatives i orientades al pensament crític sobre la diversitat familiar.
Finalment, la guia incorpora recursos didàctics, estratègies d'inclusió, instruments d'avaluació i protocols d'actuació que faciliten la seva implementació en contextos educatius reals.

Aquest disseny respon a una concepció de l'educació com a procés transformador, en què l'escola esdevé un espai clau per a la construcció de representacions socials més justes, inclusives i representatives de la diversitat.

4. RESULTATS

Els resultats d'aquest projecte s'articulen en el desenvolupament de la guia educativa *Famílies Diverses: Mirades Inclusives*, que constitueix el producte final del procés d'Aprenentatge-Servei (ApS). Aquesta guia es configura com una proposta pedagògica aplicada que respon a una necessitat real detectada en el context socioeducatiu, en estreta vinculació amb la Fundació Autònoma Solidària (FAS) i amb l'anàlisi de la realitat escolar i el marc teòric del treball.

Cal assenyalar que, per motius d'extensió i per garantir una presentació ordenada i funcional del material, la guia completa no s'inclou en aquest apartat, sinó que es recull íntegrament a l'Annex 2. En aquest apartat de resultats es presenta, per tant, una descripció estructurada i analítica del seu contingut, funció i aportació pedagògica.

En aquest sentit, els resultats no s'entenen com un document annex o complementari, sinó com la concreció d'un procés de recerca i intervenció que integra teoria, diagnosi i proposta educativa, amb l'objectiu de transformar les pràctiques docents i promoure una mirada inclusiva sobre la diversitat familiar.

4.1. La guia com a resultat global del procés d'ApS

La guia *Famílies Diverses: Mirades Inclusives* constitueix el resultat central del projecte i es presenta com un recurs professional adreçat a docents, equips educatius i agents socioeducatius.

La seva estructura respon a una lògica de coherència interna que articula tres dimensions complementàries: fonamentació teòrica, orientació pedagògica i proposta d'intervenció educativa. Aquesta organització reflecteix el plantejament de l'ApS, en què el coneixement acadèmic es vincula amb una necessitat social real per generar una resposta educativa aplicada.

A diferència d'un material merament informatiu, la guia està concebuda com una eina de transformació educativa, orientada a revisar representacions socials, qüestionar pràctiques escolars i promoure entorns educatius més inclusius.

4.2. Fonamentació teòrica com a base del resultat

Un dels principals resultats del projecte és la consolidació d'un marc teòric integrat que dona sentit i coherència a tota la proposta.

Aquest marc combina quatre eixos: la teoria de les representacions socials, l'educació inclusiva, la perspectiva feminista i coeducativa, i l'Aprenentatge-Servei.

La incorporació de les representacions socials permet entendre la família com una construcció cultural i no com una realitat natural, fet que resulta clau per analitzar les dinàmiques d'invisibilització i normativització detectades en el context escolar.

L'enfocament d'educació inclusiva aporta el marc ètic i pedagògic que justifica la necessitat de reconèixer la diversitat familiar com una realitat estructural de l'aula.

La perspectiva feminista i coeducativa permet aprofundir en la crítica als models familiars hegemònics i en la reproducció d'estereotips de gènere associats a la família.

Finalment, l'ApS articula la connexió entre universitat, entitats socials i centres educatius, donant sentit aplicat a la proposta.

Aquest marc no només sustenta la guia, sinó que constitueix un dels seus principals resultats, ja que defineix la mirada pedagògica amb què s'aborda la diversitat familiar.

4.3. Resultat de la col·laboració amb la FAS

Un element clau dels resultats és la col·laboració amb la Fundació Autònoma Solidària (FAS), a través del Programa de Salut i Educació Afectivo-Sexual.

Aquesta entitat ha estat determinant en la detecció inicial de la necessitat, actuant com a espai d'intersecció entre la realitat universitària i la realitat socioeducativa. Des d'aquest context s'identifica la manca de recursos específics per treballar la diversitat familiar des d'una perspectiva inclusiva, crítica i transformadora.

Aquest procés converteix la FAS en un agent actiu en la construcció del sentit del projecte, ja que la necessitat no es genera de manera abstracta, sinó a partir de situacions reals observades en l'àmbit d'intervenció educativa.

4.4. Orientacions pedagògiques com a resultat aplicat

Un dels resultats més rellevants és la concreció d'un conjunt d'orientacions dirigides al professorat, orientades a la transformació de la pràctica educativa quotidiana.

Aquestes orientacions parteixen de la idea que la inclusió es construeix en la interacció diària i no només en el disseny curricular.

En aquest sentit, la guia proposa una revisió de diferents dimensions de la pràctica docent:
El llenguatge és considerat un element central en la construcció de representacions socials, i es proposa revisar-ne l'ús per evitar la reproducció de models familiars normatius.
També es planteja una anàlisi crítica dels materials didàctics, amb l'objectiu d'identificar absències o representacions estereotipades de la diversitat familiar.
A més, es proposa revisar activitats que poden generar exclusió simbòlica, així com adaptar-les per garantir la participació de tot l'alumnat.
La guia incorpora també la necessitat de generar espais emocionalment segurs, on totes les realitats familiars siguin reconegudes i validades.
Finalment, es proporcionen estratègies per a la gestió educativa de comentaris discriminatoris, amb un enfocament formatiu i reflexiu.

Aquest conjunt d'orientacions constitueix un resultat clau, ja que tradueix el marc teòric en criteris d'actuació directa.

4.5. Proposta d'intervenció educativa (seqüència didàctica)

Un altre resultat central és el disseny d'una seqüència didàctica estructurada en vuit sessions, orientada a treballar la diversitat familiar a l'Educació Primària.

Aquesta proposta constitueix el nucli aplicat de la guia i està pensada per ser implementada de manera flexible segons el context educatiu.

La seqüència s'inicia amb la reflexió sobre el concepte de família i les representacions prèvies de l'alumnat. A continuació, es treballa la representació de les famílies en la literatura infantil com a eina d'anàlisi crítica dels imaginaris socials.

Posteriorment, es desenvolupen sessions centrades en els estereotips i prejudicis associats als models familiars, així com en la importància de les cures i els vincles afectius com a eix central de la vida familiar.

En fases posteriors, la proposta amplia la mirada cap a la diversitat de formes familiars en diferents contextos culturals i socials.

Finalment, la seqüència culmina amb la construcció d'una escola inclusiva i la celebració de la diversitat familiar, entenent l'aula com un espai de transformació social.

Aquest disseny permet estructurar un procés progressiu que combina reflexió, expressió emocional i pensament crític.

4.6. Recursos didàctics com a suport a la intervenció

Els resultats inclouen també la selecció de recursos didàctics que complementen la proposta educativa.

Aquests recursos inclouen literatura infantil, materials audiovisuals i recursos visuals amb representacions diverses de la família.

La selecció respon a criteris de diversitat i inclusió, evitant models únics o normatius i facilitant la incorporació de referents plurals a l'aula.

Aquest bloc facilita la transferència pràctica de la proposta i reforça la seva aplicabilitat en contextos reals.

4.7. Estratègies d'inclusió i prevenció de l'exclusió simbòlica

Un altre resultat destacat és la incorporació d'estratègies orientades a prevenir situacions d'exclusió simbòlica.

Aquestes estratègies parteixen de la idea que moltes formes d'exclusió són subtils i es produeixen a través del llenguatge i les interaccions quotidianes.

La guia ofereix orientacions per identificar aquestes situacions i transformar-les en oportunitats educatives, promovent el respecte i la convivència.

Aquest enfocament reforça la dimensió preventiva i transformadora del projecte.

4.8. Avaluació i indicadors d'impacte

Finalment, la guia incorpora instruments d'avaluació que permeten valorar tant el procés com l'impacte de la proposta.

S'inclouen rúbriques, qüestionaris inicials i indicadors qualitatius que permeten analitzar possibles canvis en les representacions familiars de l'alumnat i en les pràctiques docents.

Aquesta dimensió consolida la guia com una eina oberta, flexible i susceptible de millora contínua.

4.9. Síntesi dels resultats

En conjunt, els resultats d'aquest projecte mostren la construcció d'una guia educativa integral que articula fonamentació teòrica, proposta pedagògica i intervenció educativa.

El projecte respon a una necessitat real detectada en el context escolar i, en col·laboració amb la FAS, es concreta en una eina transferible que promou una educació més inclusiva, crítica i representativa de la diversitat familiar.

5. AVALUACIÓ

L'avaluació de la proposta educativa "Famílies Diverses: Mirades Inclusives" es concep com un element estructural del disseny de la intervenció i no com una fase final desvinculada del procés. Des d'una perspectiva coherent amb l'Aprenentatge-Servei (ApS) i amb els plantejaments de l'educació inclusiva, l'avaluació s'entén com un mecanisme de reflexió i millora contínua orientat a analitzar tant el potencial impacte de la guia com la seva aplicabilitat en contextos educatius reals.

Atès que la proposta no ha estat implementada de manera extensiva en centres educatius, l'avaluació adoptada és de caràcter prospectiu i formatiu. Això implica que no s'analitzen resultats empírics finals, sinó que es defineixen indicadors, instruments i criteris d'observació que permetrien valorar-ne l'efectivitat en cas d'aplicació real. El desenvolupament complet d'aquests instruments es recull a l'Annex 2, on s'inclou la taula d'indicadors d'impacte de la proposta.

En aquest sentit, l'avaluació s'estructura en tres nivells interrelacionats: l'alumnat, la pràctica docent i la cultura del centre educatiu. Aquesta estructura respon a la necessitat d'entendre la transformació educativa com un procés sistèmic i no reduït a intervencions puntuals.

5.1. Avaluació de l'alumnat: transformació de representacions

Pel que fa a l'alumnat, l'avaluació se centra en identificar possibles canvis en les representacions socials sobre la família, així com en les actituds envers la diversitat familiar. Per a aquest propòsit, es proposa l'ús d'un qüestionari inicial i final que permeti detectar evolucions en aspectes com el concepte de família, el reconeixement de models diversos i el sentiment de representació dins de l'aula.

Aquest qüestionari es complementaria amb activitats qualitatives com produccions narratives o gràfiques, així com dinàmiques de conversa guiada, que permetrien captar de manera més profunda els imaginaris de l'alumnat. Els ítems es poden treballar a partir d'escales tipus Likert (1–5) per valorar aspectes com el respecte, la identificació o la percepció de normalitat de la diversitat familiar.

5.2. Avaluació de la pràctica docent: revisió de la intervenció educativa

En relació amb el professorat, l'avaluació se centra en el grau d'incorporació de la perspectiva inclusiva en la pràctica docent. Per analitzar aquesta dimensió es proposa una rúbrica d'observació que permeti valorar indicadors com l'ús de llenguatge inclusiu, la diversitat de models familiars presents en els materials, la resposta davant situacions d'exclusió simbòlica o la promoció del pensament crític a l'aula.

Aquesta rúbrica es complementa amb un diari reflexiu docent, entès com una eina qualitativa de desenvolupament professional. En aquest registre, el professorat podria recollir situacions rellevants, dificultats detectades, reaccions de l'alumnat i possibles ajustos metodològics, afavorint així un procés de reflexió contínua sobre la pròpia pràctica.

5.3. Avaluació dels materials i recursos educatius

Un tercer nivell d'anàlisi correspon a la revisió dels materials didàctics utilitzats a l'aula. En aquest cas, es proposa un checklist d'anàlisi que permeti identificar si els recursos educatius reflecteixen la diversitat familiar de manera real i no estereotipada.

Aquest instrument inclou indicadors com la presència de diferents tipologies familiars (monoparentals, reconstituïdes, homoparentals o adoptives), l'ús d'un llenguatge no jerarquitzador i la representació visual diversa i inclusiva. L'objectiu és detectar possibles biaixos que contribueixin a la reproducció de models normatius.

5.4. Avaluació a nivell de centre: impacte institucional

Finalment, a nivell de centre educatiu, l'avaluació es projecta a mitjà termini i pretén analitzar canvis en la cultura institucional. Alguns indicadors rellevants serien la incorporació explícita de la diversitat familiar en documents de centre (com el Projecte Educatiu de Centre), la coherència entre discurs inclusiu i pràctiques reals, la presència de referents diversos en espais escolars o la reducció de situacions d'exclusió simbòlica detectades.

Aquest nivell d'anàlisi permet entendre la proposta no com una intervenció aïllada, sinó com un element potencialment transformador dins d'un sistema educatiu més ampli.

5.5. Síntesi de l'avaluació

En conjunt, l'avaluació de la proposta adopta una perspectiva multidimensional que integra instruments quantitatius i qualitatius amb la finalitat de captar no només resultats, sinó sobretot processos de canvi. Aquesta aproximació és coherent amb la naturalesa del projecte, ja que la transformació de les representacions socials i de les pràctiques educatives no pot ser entesa com un resultat immediat, sinó com un procés progressiu, complex i contextual.

D'aquesta manera, la guia es concep com una eina oberta que necessita ser aplicada, revisada i reinterpretada en funció dels contextos educatius en què es desplegui, reforçant així la seva dimensió formativa i el seu potencial com a recurs de transformació pedagògica.

6. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

El desenvolupament d'aquest treball permet situar la reflexió final en un doble pla: d'una banda, l'anàlisi del procés d'elaboració de la proposta en el marc de l'Aprenentatge-Servei (ApS) i, de l'altra, la interpretació crítica de les implicacions educatives, socials i institucionals que se'n deriven. En aquest sentit, la discussió no es limita a valorar el producte final —la guia educativa—, sinó que interroga també els supòsits pedagògics, les tensions detectades i el potencial real de transformació que aquest tipus d'intervencions poden generar en el sistema educatiu.

Un dels elements centrals que emergeix del procés és la constatació que la representació de la família en l'àmbit escolar no respon únicament a una qüestió de contingut curricular, sinó a una construcció social profundament arrelada en imaginaris culturals hegemònics. Tal com es desprèn tant del marc teòric com de l'anàlisi de la realitat educativa, la presència persistent de la família nuclear heterosexual com a model normatiu no és accidental, sinó que s'inscriu en una lògica de reproducció simbòlica que tendeix a invisibilitzar la diversitat existent. Aquesta dinàmica no només opera a nivell explícit en els materials didàctics, sinó també a través de pràctiques quotidianes, llenguatges i expectatives escolars que configuren què és considerat "normal" dins l'espai educatiu.

En aquest context, la guia "Famílies Diverses: Mirades Inclusives" s'ha construït com una resposta que intenta intervenir precisament en aquest nivell estructural i no únicament superficial. El valor de la proposta no resideix tant en la incorporació de continguts sobre diversitat familiar, sinó en el desplaçament de la mirada pedagògica cap a la revisió crítica de les pràctiques escolars. Així, aspectes com el llenguatge docent, la selecció de materials, la gestió de les activitats o la resposta davant situacions d'exclusió simbòlica esdevenen elements centrals, ja que són precisament aquests els que contribueixen a consolidar o bé a transformar els imaginaris predominants.

Des d'aquesta perspectiva, el projecte posa de manifest una idea clau: la inclusió no pot ser entesa com una addició de continguts diversos a una estructura educativa preexistent, sinó com un procés de revisió profunda dels marcs de significat que organitzen la pràctica escolar. Aquesta constatació connecta directament amb els plantejaments de l'educació inclusiva i la coeducació, que no es limiten a garantir la presència de la diversitat, sinó que qüestionen les jerarquies simbòliques que la regulen.

La vinculació amb la Fundació Autònoma Solidària (FAS) ha tingut un paper fonamental en aquesta direcció, no tant com a agent extern de suport, sinó com a espai de mediació entre teoria i realitat educativa. La FAS ha actuat com a dispositiu de detecció de necessitats reals en contextos socioeducatius, facilitant que la problemàtica no fos construïda únicament des de la universitat, sinó des d'una lectura situada i contrastada amb pràctiques educatives concretes. Aquest element resulta especialment rellevant en el marc de l'ApS, ja que permet superar una visió unidireccional del coneixement i entendre la intervenció educativa com un procés compartit entre agents diversos.

Tanmateix, aquesta mateixa complexitat introdueix tensions que cal reconèixer críticament. En primer lloc, el fet que la resposta s'articuli en forma de guia implica un risc inherent de simplificació d'una realitat educativa que és profundament heterogènia. Tot i que el disseny del recurs incorpora orientacions flexibles i adaptables, la seva eficàcia depèn inevitablement de la interpretació i contextualització per part dels centres educatius. En aquest sentit, el material no pot ser entès com una solució tancada, sinó com una eina que necessita ser activada dins d'una cultura institucional favorable al canvi.

En segon lloc, cal considerar que la transformació de les representacions socials no és un procés lineal ni immediat. Les dinàmiques de normalització que estructuren l'àmbit escolar estan profundament arrelades en tradicions pedagògiques, currículums establerts i pràctiques docents naturalitzades. Això implica que qualsevol proposta d'intervenció, per molt rigorosa que sigui, té un impacte necessàriament gradual i condicionat per factors estructurals que excedeixen l'abast d'un projecte puntual.

Malgrat aquestes limitacions, el valor del projecte rau precisament en la seva capacitat de fer emergir aquestes tensions i de situar-les com a objecte de reflexió professional. La guia no només proposa activitats o orientacions, sinó que interpel·la directament la pràctica docent, convidant a qüestionar allò que sovint es dona per descomptat en el dia a dia escolar. En aquest sentit, el seu potencial transformador no s'ha d'interpretar en termes d'impacte immediat, sinó com a contribució a processos de canvi cultural i pedagògic de més llarg recorregut.

Des d'un punt de vista formatiu, aquest treball també permet evidenciar la potencialitat de l'ApS com a metodologia que articula aprenentatge acadèmic, reflexió crítica i compromís social. L'experiència de dissenyar una proposta que respon a una necessitat real identificada

en col·laboració amb una entitat com la FAS ha permès comprendre que el coneixement pedagògic adquireix una major densitat quan es construeix en relació amb contextos reals i no únicament des de la teoria. Aquesta connexió entre universitat i realitat socioeducativa no només legitima la intervenció, sinó que en reforça la pertinència i la coherència.

En conclusió, aquest treball permet afirmar que la incorporació de la diversitat familiar en l'àmbit escolar no pot ser abordada com una qüestió puntual o merament representacional, sinó com un repte estructural vinculat a la manera com l'escola construeix significats socials. La proposta desenvolupada pretén contribuir a aquest debat des d'una perspectiva aplicada, però també crítica, entenent que la transformació educativa requereix tant eines concretes com processos sostinguts de reflexió professional.

En última instància, la guia elaborada no s'entén com un punt d'arribada, sinó com un dispositiu obert que convida a continuar pensant, revisant i redefinint les pràctiques educatives. La seva aportació principal no resideix només en el contingut que ofereix, sinó en la pregunta que deixa oberta: com pot l'escola deixar de reproduir imaginaris normatius i esdevenir un espai realment representatiu de la diversitat social?

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Apple, M. W. (2004). *Ideology and curriculum* (3rd ed.). Routledge.

Azorín Abellán, C. M., & Arnaiz Sánchez, P. (2013). Una experiencia de innovación en educación primaria: Medidas de atención a la diversidad y diseño universal del aprendizaje. *Revista de Investigación Educativa*, *31*(2), 453–467. https://doi.org/10.6018/rie.31.2.143931

Batlle, R. (2011). *Aprenentatge servei: Educar per a la ciutadania activa*. Graó.

Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books.

Biblarz, T. J., & Stacey, J. (2010). How does the gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family*, *72*(1), 3–22. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00678.x

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press.

Buckingham, D. (2003). *Media education: Literacy, learning and contemporary culture*. Polity Press.

Butler, J. (2002). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Celio, C. I., Durlak, J., & Dymnicki, A. (2011). A meta-analysis of the impact of service-learning on students. *Journal of Experiential Education*, *34*(2), 164–181. https://doi.org/10.1177/105382591103400205

Christenson, S. L., & Reschly, A. L. (2010). *Handbook of school-family partnerships*. Routledge.

DePalma, R., & Atkinson, E. (2009). "Permission to talk about it": Narratives of sexual equality in the primary classroom. *Qualitative Inquiry*, *15*(5), 876–892. https://doi.org/10.1177/1077800409332763

Dunne, G. A. (2000). *Lesbian lifestyles: Women's work and the politics of sexuality*. Macmillan.

Dunn, J. (2004). *Children's friendships and social relationships*. Blackwell.

Epstein, J. L. (2018). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools* (3rd ed.). Routledge.

Furco, A. (2005). *Service-learning: A balanced approach to experiential education*. Information Age Publishing.

González-Iglesias, Ó., & Rivadulla-López, J. C. (2022). Las representaciones sociales sobre el concepto de la familia en el alumnado de educación primaria. *Aula Abierta*, *51*(4), 357–366. https://doi.org/10.17811/rifie.51.4.2022.357-366

Goodall, J., & Montgomery, C. (2014). Parental involvement to parental engagement: A continuum. *Educational Review*, *66*(4), 399–414. https://doi.org/10.1080/00131911.2013.781576

Hornby, G., & Lafaele, R. (2011). Barriers to parental involvement. *Educational Review*, *63*(1), 37–52. https://doi.org/10.1080/00131911.2010.488049

Jeynes, W. H. (2012). A meta-analysis of the efficacy of different types of parental involvement programs. *Educational Psychology Review*, *24*(4), 701–742. https://doi.org/10.1007/s10648-012-9206-1

Lareau, A. (2011). *Unequal childhoods: Class, race, and family life* (2nd ed.). University of California Press.

Moll, L. C., Amanti, C., Neff, D., & González, N. (1992). Funds of knowledge for teaching: Using a qualitative approach to connect homes and classrooms. *Theory Into Practice*, *31*(2), 132–141. https://doi.org/10.1080/00405849209543534

Morgan, D. H. J. (2011). *Rethinking family practices*. Palgrave Macmillan.

Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. In R. M. Farr & S. Moscovici (Eds.), *Social representations* (pp. 3–69). Cambridge University Press.

Moscovici, S. (2001). *Social representations: Explorations in social psychology*. NYU Press.

Patterson, C. J. (2013). Families of the lesbian, gay, and bisexual community. *Child Development Perspectives*, *7*(1), 27–32. https://doi.org/10.1111/cdep.12012

Perez Vera, L., Sánchez Herrera, S., Rabazo Méndez, M. J., & Fernández Sánchez, M. J. (2024). Inclusión educativa de los estudiantes con discapacidad: Un análisis de la percepción del profesorado. *Retos*, *51*, 1183–1193. https://doi.org/10.47197/retos.v51.100463

Pichardo Galán, J. I. (2009). *Entender la diversidad familiar: Relaciones homosexuales y nuevos modelos de familia*. Ediciones Bellaterra.

Rateau, P., Moliner, P., Guimelli, C., & Abric, J.-C. (2012). Social representations theory. *Journal of Social Psychology*, *152*(4), 477–499. https://doi.org/10.1080/00224545.2012.699687

Sánchez-Prieto, I., Verde-Diego, C., & González-Rodríguez, R. (2023). The family diversity in didactic materials for Early Childhood Education. *International Journal of Sociology of Education*, *12*(3), 231–253. https://doi.org/10.17583/rise.12398

Smart, C. (2007). *Personal life: New directions in sociological thinking*. Polity Press.

Sleeter, C. E., & Grant, C. A. (2009). *Making choices for multicultural education: Five approaches to race, class, and gender* (6th ed.). Wiley.

Souto-Manning, M., & Yoon, H. S. (2016). *Early childhood education and diversity*. Teachers College Press.

UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education: All means all*. https://www.unesco.org/gem-report/

Weeks, J. (2011). *The world we have won: The remaking of erotic and intimate life*. Routledge.

Ús d'eines d'intel·ligència artificial: En aquest Treball de Fi de Grau s'han utilitzat puntualment eines d'intel·ligència artificial generativa com a suport en la revisió lingüística i la millora de la redacció. L'autoria del treball assumeix la responsabilitat íntegra del contingut final.

8. ANNEXOS

Annex 1. Rúbrica d'anàlisi de la realitat educativa i observació del centre

Amb la finalitat de sistematitzar el procés d'observació directa dels contextos educatius i reforçar la detecció de necessitats que fonamenta la proposta, es va elaborar una rúbrica d'anàlisi orientada a identificar la presència —o absència— de la diversitat familiar en les pràctiques escolars quotidianes. Aquest instrument permet recollir evidències qualitatives vinculades als materials, discursos, activitats i dinàmiques presents al centre educatiu.

La rúbrica no es planteja com un instrument d'avaluació quantitativa tancada, sinó com una eina d'observació i reflexió pedagògica que facilita l'anàlisi crítica de la realitat escolar des d'una perspectiva inclusiva i coeducativa.

Àmbit d'observació	**Indicadors analitzats**	**Evidències observables**	**Nivell d'observació**
Representació de les famílies als materials	Presència de diferents models familiars en llibres, murals, fitxes o contes	Aparició de famílies monoparentals, reconstituïdes, adoptives, homoparentals, etc.	Alt / Mitjà / Baix
Llenguatge utilitzat pel professorat	Ús de llenguatge inclusiu i no normatiu	Expressions com "les famílies", "persones cuidadores" o evitació de pressupòsits familiars	Alt / Mitjà / Baix
Activitats d'aula	Adaptació d'activitats vinculades a la família	Existència d'alternatives inclusives en activitats com arbres genealògics o celebracions	Alt / Mitjà / Baix
Discursos i interaccions	Presència de comentaris normatius o estereotipats	Reaccions davant comentaris discriminatoris o pressupòsits sobre models familiars	Alt / Mitjà / Baix

Participació i representació de l'alumnat	Visibilització de realitats familiars diverses	Participació espontània de l'alumnat sense por a l'exclusió o invisibilització	Alt / Mitjà / Baix
Espais i elements visuals del centre	Diversitat de referents presents als espais comuns	Cartelleria, murals o materials visuals amb representació familiar diversa	Alt / Mitjà / Baix
Cultura inclusiva de centre	Coherència entre discurs institucional i pràctica educativa	Presència de la diversitat familiar en documents, activitats o projectes de centre	Alt / Mitjà / Baix

Aquesta rúbrica va permetre estructurar l'observació de diferents situacions educatives i identificar patrons recurrents relacionats amb la representació limitada de la diversitat familiar en l'àmbit escolar. Les evidències recollides a partir d'aquest procés d'anàlisi van contribuir a fonamentar tant la necessitat de la proposta com el disseny posterior de la guia educativa.

Annex 2. Guia

FAMÍLIES DIVERSES: MIRADES INCLUSIVES

Guia professional per a la promoció de la diversitat familiar a l'Educació Primària

Proposta educativa integral per a centres educatius, professionals i entitats socials

Treball elaborat en col·laboració amb la Fundació Autònoma Solidària (FAS)

Autoria: Laia Lis Ballesteros
Grau: Educació Primària
Universitat: Universitat Autònoma de Barcelona
Entitat col·laboradora: Fundació Autònoma Solidària (FAS)
Programa vinculat: Programa de Salut i Educació Sexoafectiva
Tutorització: Anna Blasco i Antonio Vega

ÍNDEX

1. PRESENTACIÓ INSTITUCIONAL DE LA GUIA 35
2. JUSTIFICACIÓ I CONTEXT SOCIAL 35
3. FONAMENTACIÓ TEÒRICA I PEDAGÒGICA 37
3.1. La teoria de les representacions socials 37
3.2. Educació inclusiva 37
3.3. Perspectiva feminista i coeducativa 38
3.4. Aprenentatge-Servei (ApS) 38
4. MARC NORMATIU I CURRICULAR 38
5. OBJECTIUS DE LA PROPOSTA 39
Objectiu general 39
Objectius específics 39
6. DESTINATARIS I CONTEXTOS D'APLICACIÓ 39
7. PRINCIPIS METODOLÒGICS 40
8. EL PAPER DE L'ESCOLA DAVANT LA DIVERSITAT FAMILIAR 40
9. ORIENTACIONS GENERALS PER AL PROFESSORAT 40
9.1. Revisar el llenguatge quotidià 41
Es recomana: 41
Exemples pràctics 41
Aspectes importants 41
9.2. Revisió crítica dels materials didàctics 42
Preguntes orientadores per al professorat 42
Recomanacions pràctiques 42
9.3. Revisar activitats potencialment excloents 42
Exemples habituals 43
Alternatives inclusives 43
9.4. Crear espais emocionalment segurs 43
Estratègies útils 43
9.5. Gestionar comentaris discriminatoris 44
Recomanacions d'intervenció 44
Exemple 44
9.6. Desenvolupar una mirada reflexiva com a professionals 44
10. ORIENTACIONS PER AL TREBALL AMB FAMÍLIES 45
Estratègies recomanades 45
11. PROPOSTA D'INTERVENCIÓ EDUCATIVA 45
Metodologia 45

Eixos de treball 45
12. DESENVOLUPAMENT COMPLET DE LES SESSIONS 46
SESSIÓ 1 — QUÈ ENTENEM PER FAMÍLIA? 46
Objectius 46
Competències 46
Materials 46
Activitat inicial 46
Desenvolupament 46
Preguntes de reflexió 47
Tancament 47
SESSIÓ 2 — CONTES QUE REPRESENTEN 47
Objectius 47
Desenvolupament 47
Contes recomanats 47
Activitat final 47
SESSIÓ 3 — ESTEREOTIPS I PREJUDICIS 47
Objectius 47
Activitats 48
Frases de treball 48
Reflexió 48
SESSIÓ 4 — LES CURES I ELS VINCLES 48
Objectius 48
Activitats 48
Tancament 48
SESSIÓ 5 — FAMÍLIES DEL MÓN 48
Objectius 48
Activitats 49
SESSIÓ 6 — VEUS DE LES FAMÍLIES 49
Objectius 49
Activitats 49
SESSIÓ 7 — CREEM UNA ESCOLA INCLUSIVA 49
Objectius 49
Activitats 49
SESSIÓ 8 — CELEBREM LA DIVERSITAT 50
Objectius 50
Activitats 50
13. RECURSOS DIDÀCTICS I MATERIALS 50

Literatura infantil 50
Recursos audiovisuals 50
Recursos visuals 51
14. ESTRATÈGIES D'INCLUSIÓ I PREVENCIÓ DE DISCRIMINACIONS 51
15. AVALUACIÓ DE LA PROPOSTA 51
Què s'avalua? 51
Instruments 52
16. INDICADORS D'IMPACTE 52
17. RECOMANACIONS PER A CENTRES EDUCATIUS 52
18. CONCLUSIONS FINALS 52
19. BIBLIOGRAFIA 53
20. ANNEXOS 54
Annex 1 — Rúbrica d'observació 54
Annex 2 — Qüestionari inicial sobre representacions familiars 55
Annex 3 — Decàleg d'aula inclusiva 56
Annex 4 — Guia de revisió de materials escolars 57
Annex 5 — Bibliografia comentada de contes inclusius 58
Annex 6 — Protocol orientatiu davant comentaris discriminatoris 59

1. PRESENTACIÓ INSTITUCIONAL DE LA GUIA

La present guia neix de la necessitat d'oferir eines educatives reals, rigoroses i transformadores per abordar la diversitat familiar a l'etapa d'Educació Primària des d'una mirada inclusiva, feminista i comunitària.

Actualment, els centres educatius acullen una gran pluralitat de realitats familiars que reflecteixen els profunds canvis socials, culturals i afectius de les darreres dècades. Tanmateix, malgrat aquesta realitat diversa, moltes pràctiques educatives continuen reproduint models familiars hegemònics i limitats, sovint centrats exclusivament en la família nuclear heterosexual tradicional.

Aquest desajust entre la realitat social i les representacions escolars genera processos d'invisibilització simbòlica que poden afectar el benestar emocional, la identitat i el sentiment de pertinença de molts infants.

La guia "Famílies Diverses: Mirades Inclusives" pretén donar resposta a aquesta necessitat mitjançant una proposta professional, extensa i aplicable que pugui ser utilitzada tant per centres educatius com per entitats socials i professionals vinculats a l'educació, la inclusió i la salut comunitària.

Aquest document s'emmarca dins una experiència d'Aprenentatge-Servei (ApS) desenvolupada en col·laboració amb la Fundació Autònoma Solidària (FAS), especialment vinculada al Programa de Salut i a les línies de treball relacionades amb la salut sexoafectiva, la inclusió educativa i la promoció dels drets de la infància.

La proposta no només pretén sensibilitzar, sinó també generar transformacions reals en les pràctiques educatives, els materials escolars, els discursos i les relacions entre escola, famílies i comunitat.

2. JUSTIFICACIÓ I CONTEXT SOCIAL

Les transformacions socials de les darreres dècades han modificat profundament les estructures familiars presents a la societat catalana i europea.

Fenòmens com:

- La globalització,
- Els processos migratoris
- Els canvis en els models afectius i relacionals
- El reconeixement de drets LGTBIQ+
- Les transformacions en els models de convivència
- L'augment de famílies monoparentals
- La diversificació cultural

Han configurat una realitat familiar plural i complexa.

Actualment conviuen múltiples configuracions familiars:

Famílies nuclears, monoparentals, monomarentals, homoparentals, reconstituïdes, adoptives, acollidores, transnacionals, migrants, interculturals, famílies amb diversitat funcional, famílies extenses, infants amb avis o altres figures cuidadores, entre moltes altres realitats.

Tot i això, diversos estudis mostren que el model nuclear continua ocupant un lloc central en les representacions socials dels infants i en els discursos escolars.

Aquesta situació té conseqüències importants, com ara:

- Invisibilització de determinades famílies
- Reproducció d'estereotips
- Discriminacions simbòliques
- Manca de reconeixement
- Dificultats emocionals
- Desigualtats en la participació escolar

En aquest context, l'escola esdevé un espai clau per:

- Ampliar imaginaris,
- Generar representacions més inclusives,
- Construir referents diversos,
- Fomentar el respecte,
- Prevenir discriminacions,
- Garantir el dret de tots els infants a sentir-se representats.

3. FONAMENTACIÓ TEÒRICA I PEDAGÒGICA

3.1. La teoria de les representacions socials

La guia parteix de la teoria de les representacions socials de Serge Moscovici (1984), segons la qual les persones construeixen significats compartits sobre la realitat a través dels discursos, les experiències i les interaccions socials.

Aquestes representacions defineixen allò que es considera: normal, acceptable, legítim, visible, o socialment valorat.

En l'àmbit familiar, això explica per què determinades estructures continuen percebent-se com les "famílies normals", mentre altres realitats queden invisibilitzades.

L'escola participa activament en aquesta construcció simbòlica a través de:

- Materials didàctics
- Discursos
- Pràctiques educatives
- Llenguatge
- Celebracions
- Formes de participació familiar

Per aquest motiu, és imprescindible desenvolupar pràctiques educatives que permetin ampliar aquestes representacions socials.

3.2. Educació inclusiva

La proposta s'emmarca dins el paradigma de l'educació inclusiva, que defensa el dret de tots els infants a participar plenament en els processos educatius independentment de: l'origen, la situació social, la cultura, la llengua, el gènere, l'orientació sexual o la configuració familiar.

La inclusió implica:

- Reconèixer la diversitat,
- Eliminar barreres,
- Garantir participació,
- Transformar les pràctiques educatives.

3.3. Perspectiva feminista i coeducativa

La guia incorpora una mirada feminista i coeducativa que qüestiona:

- Els models familiars hegemònics
- La divisió tradicional de rols
- Els discursos heteronormatius
- Les desigualtats estructurals

Aquesta perspectiva promou: relacions basades en el respecte, la igualtat, les cures, la corresponsabilitat, i el reconeixement de la pluralitat afectiva.

3.4. Aprenentatge-Servei (ApS)

La metodologia d'Aprenentatge-Servei combina: aprenentatge acadèmic, participació comunitària, reflexió crítica, i servei social.

La guia entén la comunitat educativa com un espai compartit on:

- Escola
- Famílies
- Entitats
- Alumnat
- Professionals

Tots aquests agents participen activament en la construcció d'una educació més inclusiva.

4. MARC NORMATIU I CURRICULAR

La proposta es fonamenta en:

- LOMLOE.
- Decret 175/2022 d'ordenació dels ensenyaments de l'educació bàsica.
- Convenció sobre els Drets dels Infants.
- Principis d'educació inclusiva de la UNESCO.
- Objectius de Desenvolupament Sostenible.
- Marc d'educació afectiva i sexual.

Especialment es vincula amb educació en valors, ciutadania democràtica, educació emocional, convivència, inclusió, perspectiva de gènere i participació comunitària.

5. OBJECTIUS DE LA PROPOSTA

Objectiu general

Promoure una mirada inclusiva, crítica i respectuosa sobre la diversitat familiar dins l'etapa d'Educació Primària.

Objectius específics

- Visibilitzar diferents configuracions familiars.
- Transformar representacions socials estereotipades.
- Afavorir el benestar emocional dels infants.
- Promoure pràctiques educatives inclusives.
- Revisar materials i discursos escolars.
- Fomentar la participació familiar.
- Prevenir discriminacions i exclusions simbòliques.
- Generar espais segurs i representatius.
- Incorporar la diversitat familiar de manera transversal.

6. DESTINATARIS I CONTEXTOS D'APLICACIÓ

La guia està pensada per ser utilitzada en:

- Escoles d'Educació Primària
- Serveis educatius
- Entitats socials
- Programes de salut
- Espais de lleure educatiu
- Formació inicial i permanent del professorat

Destinataris principals: docents, equips directius, professionals socioeducatius, educadors/es socials, estudiants universitaris, AFA, famílies.

7. PRINCIPIS METODOLÒGICS

La proposta metodològica es basa en:

1. Aprenentatge significatiu: Partir de les experiències i representacions dels infants.
2. Participació activa: L'alumnat és protagonista del procés.
3. Aprenentatge cooperatiu: Es prioritzen dinàmiques col·laboratives.
4. Reflexió crítica: Es promou el qüestionament d'estereotips i discursos normatius.
5. Educació emocional: Es treballen emocions, identitat, empatia, vincles, cures i convivència.
6. Inclusió i accessibilitat: Les activitats han de garantir participació real, adaptacions, flexibilitat i representació de totes les realitats.

8. EL PAPER DE L'ESCOLA DAVANT LA DIVERSITAT FAMILIAR

L'escola no és un espai neutre.

A través dels seus discursos i pràctiques: legitima determinades realitats, construeix referents, genera identitats i participa en la construcció de les representacions socials.

Quan només es representen determinades famílies:

- Altres infants poden sentir-se invisibles
- Augmenta el risc d'exclusió simbòlica
- Es reforcen prejudicis
- Es limita la comprensió de la diversitat

Per això és imprescindible revisar materials, revisar llenguatges, qüestionar pràctiques excloents, incorporar representacions diverses, generar espais de diàleg i establir relacions de corresponsabilitat amb les famílies.

9. ORIENTACIONS GENERALS PER AL PROFESSORAT

La figura docent és clau en la construcció de representacions socials més inclusives sobre la família. El professorat no només transmet continguts acadèmics, sinó també valors, expectatives i formes d'entendre la realitat social.

Les pràctiques educatives, el llenguatge, les activitats d'aula i les interaccions quotidianes poden contribuir tant a reproduir models familiars hegemònics com a ampliar els imaginaris dels infants.

Per aquest motiu, és essencial que el professorat desenvolupi una mirada crítica, conscient i reflexiva sobre les seves pròpies pràctiques.

9.1. Revisar el llenguatge quotidià

El llenguatge té un paper fonamental en la construcció de significats.

Moltes expressions habituals poden reforçar de manera inconscient models familiars limitats o excloents.

Es recomana:

- Utilitzar el terme "famílies" en plural.
- Evitar pressupòsits sobre les estructures familiars.
- Utilitzar llenguatge inclusiu i no heteronormatiu.
- Validar diferents formes de convivència.
- Parlar de persones cuidadores o referents afectius.

Exemples pràctics

Expressions poc inclusives	**Alternatives recomanades**
Pare i mare	Família / Persones cuidadores
Els teus pares	Les persones amb qui vius
Família normal	Diferents tipus de famílies
Porta-ho als teus pares	Comparteix-ho amb casa teva

Aspectes importants

També és important revisar:

- Circulars escolars
- Formularis

- Reunions
- Tutories
- Cartells
- Activitats de celebració

Molts documents institucionals continuen utilitzant únicament les categories “pare” i “mare”, invisibilitzant altres realitats familiars.

9.2. Revisió crítica dels materials didàctics

Els materials escolars transmeten representacions socials de manera molt potent.

És important revisar críticament llibres de text, contes, problemes matemàtics, activitats escrites, murals, recursos audiovisuals i exemples utilitzats a classe.

Preguntes orientadores per al professorat

- Quins models familiars apareixen representats?
- Hi ha famílies diverses?
- Es reprodueixen rols de gènere tradicionals?
- Existeixen famílies racialitzades o migrants?
- Apareixen famílies homoparentals?
- Hi ha representació de persones amb diversitat funcional?
- Quines realitats queden invisibilitzades?

Recomanacions pràctiques

- Incorporar imatges diverses de manera habitual.
- Evitar que la diversitat només aparegui en activitats puntuals.
- Treballar la inclusió de forma transversal.
- Utilitzar literatura infantil inclusiva.
- Crear racons de lectura amb referents diversos.

9.3. Revisar activitats potencialment excloents

Algunes activitats escolars, tot i estar normalitzades, poden generar incomoditat o exclusió simbòlica.

Exemples habituals

- Dibuixa el teu pare i la teva mare.
- Explica què fan els teus pares.
- Celebrem el Dia del Pare.
- Celebrem el Dia de la Mare.

Aquestes activitats poden excloure infants amb famílies monoparentals, amb famílies homoparentals, en processos de dol, tutelats, acollits o amb relacions familiars complexes.

Alternatives inclusives

Activitat tradicional	**Alternativa inclusiva**
Dibuixa el teu pare i la teva mare	Dibuixa les persones importants de la teva vida
Dia del Pare	Dia de les cures
Arbre genealògic clàssic	Xarxa de vincles afectius

9.4. Crear espais emocionalment segurs

Els infants necessiten sentir que la seva realitat és respectada i validada.

Per això és important:

- Escoltar sense jutjar
- Validar emocions
- Evitar comparacions
- No obligar a compartir experiències personals
- Intervenir davant comentaris discriminatoris
- Fomentar l'empatia

Estratègies útils

- Assemblees d'aula
- Converses guiades

- Activitats emocionals
- Treball cooperatiu
- Espais de reflexió

9.5. Gestionar comentaris discriminatoris

És habitual que apareguin comentaris estereotipats o discriminatoris, especialment quan els infants reprodueixen discursos socials apresos.

És important intervenir sempre des d'una mirada educativa.

Recomanacions d'intervenció

1. No ignorar el comentari.
2. Evitar culpabilitzar l'infant.
3. Obrir espais de reflexió.
4. Formular preguntes.
5. Promoure l'empatia.
6. Reconstruir la situació des del respecte.

Exemple

Comentari: "Això no és una família de veritat."

Possible resposta docent: "Què creus que necessita una família per ser una família? Les persones que s'estimen i es cuiden poden formar una família?"

9.6. Desenvolupar una mirada reflexiva com a professionals

La inclusió no depèn únicament dels materials, sinó també de les actituds i creences del professorat.

És important:

- Revisar els propis prejudicis
- Identificar biaixos inconscients
- Formar-se contínuament
- Compartir experiències amb altres professionals

- Generar espais de treball col·laboratiu

La reflexió docent és essencial per avançar cap a pràctiques realment inclusives.

10. ORIENTACIONS PER AL TREBALL AMB FAMÍLIES

La participació familiar és fonamental.

Per això es recomana:

- Establir canals de comunicació accessibles
- Oferir espais flexibles
- Facilitar traduccions quan sigui necessari
- Generar espais de confiança
- Evitar judicis culturals
- Reconèixer les diferents realitats familiars

Estratègies recomanades

- Tallers familiars
- Assemblees compartides
- Activitats intergeneracionals
- Espais de diàleg
- Contacontes familiars
- Exposicions col·laboratives

11. PROPOSTA D'INTERVENCIÓ EDUCATIVA

Títol: "Famílies Diverses: Mirades Inclusives"

Durada: 8 sessions de 90 minuts.

Etapa: Cicle Mitjà i Superior.

Temporalització recomanada: Una sessió setmanal.

Metodologia: Participativa, vivencial, cooperativa, reflexiva, interdisciplinària.

Eixos de treball:

- Representacions socials

- Educació emocional
- Diversitat familiar
- Inclusió
- Convivència
- Pensament crític

12. DESENVOLUPAMENT COMPLET DE LES SESSIONS

SESSIÓ 1 — QUÈ ENTENEM PER FAMÍLIA?

Objectius

- Explorar idees prèvies.
- Identificar representacions socials.
- Introduir el concepte de diversitat familiar.

Competències

- Competència ciutadana.
- Competència comunicativa.
- Competència personal i social.

Materials

- Imatges diverses.
- Cartolines.
- Retoladors.
- Post-its.

Activitat inicial: Pluja d'idees sobre què és una família.

Desenvolupament

1. Observació d'imatges familiars.
2. Conversa guiada.
3. Classificació d'idees.
4. Construcció d'un mural col·lectiu.

Preguntes de reflexió

- Totes les famílies són iguals?
- Què fa que una família sigui una família?
- Les cures són importants?

Tancament: Escriu una idea nova que hagis descobert.

SESSIÓ 2 — CONTES QUE REPRESENTEN

Objectius

- Visibilitzar diferents realitats familiars.
- Desenvolupar empatia.
- Generar identificació positiva.

Desenvolupament

1. Lectura compartida.
2. Conversa literària.
3. Dibuix d'escenes.
4. Recomanació de llibres.

Contes recomanats

- El llibre de les famílies.
- Tres amb tango.
- Rosa caramel.
- Per què tenim dues mares?

Activitat final: Creació d'un racó de lectures inclusives.

SESSIÓ 3 — ESTEREOTIPS I PREJUDICIS

Objectius

- Detectar estereotips.
- Desenvolupar pensament crític.
- Fomentar el respecte.

Activitats

- Joc de frases
- Role-playing
- Debat cooperatiu
- Semàfor dels prejudicis

Frases de treball

- Una família necessita un pare i una mare.
- Les famílies diferents són estranyes.
- Totes les famílies poden estimar.

Reflexió: Com ens sentim quan la nostra família no és representada?

SESSIÓ 4 — LES CURES I ELS VINCLES

Objectius

- Reflexionar sobre les cures.
- Identificar persones importants.
- Valorar els vincles afectius.

Activitats

- Mapa afectiu
- Roda de les cures
- Conversa emocional
- Dibuix dels vincles

Tancament: Carta a una persona important.

SESSIÓ 5 — FAMÍLIES DEL MÓN

Objectius

- Conèixer realitats culturals diverses.
- Potenciar la interculturalitat.
- Respectar diferents formes de convivència.

Activitats

- Exposició de fotografies
- Testimonis familiars
- Mural intercultural
- Mapa de procedències

SESSIÓ 6 — VEUS DE LES FAMÍLIES

Objectius

- Apropar experiències reals.
- Afavorir participació.
- Trencar estereotips.

Activitats

- Visita de famílies
- Espai de preguntes
- Assemblea
- Reflexió escrita

SESSIÓ 7 — CREEM UNA ESCOLA INCLUSIVA

Objectius

- Detectar barreres.
- Fer propostes de millora.
- Participar activament.

Activitats

- Revisió d'espais
- Revisió de materials
- Elaboració d'un decàleg
- Creació de cartells inclusius

SESSIÓ 8 — CELEBREM LA DIVERSITAT

Objectius

- Compartir aprenentatges.
- Visibilitzar processos.
- Celebrar la diversitat.

Activitats

- Exposició final
- Lectura de reflexions
- Trobada amb famílies
- Valoració conjunta

13. RECURSOS DIDÀCTICS I MATERIALS

Literatura infantil

Es recomana crear una biblioteca inclusiva amb contes que representin:

- Famílies homoparentals: Ex. *Tres amb tango* (Richardson i Parnell)
- Famílies migrants: Ex. *El viatge* (Francesca Sanna)
- Monoparentals: Ex. *Un papa a mida* (Davide Calì):
- Interculturals: Ex. *El color de casa meva* (Mary Hoffman)
- Famílies amb diversitat funcional: Ex. *El cazo de Lorenzo* (Isabelle Carrier)

Recursos audiovisuals

- Curtmetratges: Ex. *Cuerdas* (Pedro Solís)
- Vídeos educatius: Ex. Vídeo sobre diversitat familiar de la Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC)
- Animacions: Ex. *Float* (Pixar)
- Testimonis reals: Ex. Entrevista a una família diversa de la comunitat educativa o d'una entitat social

Recursos visuals

- Fotografies diverses: Ex. Imatges de famílies amb diferents estructures familiars i culturals
- Murals: Ex. Mural col·lectiu «Les nostres famílies» elaborat per l'alumnat
- Làmines: Ex. Làmines il·lustrades amb diferents models familiars
- Cartes visuals: Ex. Cartes amb imatges de famílies diverses per promoure el diàleg i la reflexió

Aquests recursos han de formar part de la vida quotidiana de l'aula i no aparèixer únicament en activitats puntuals, amb l'objectiu de garantir que tots els infants se sentin representats i reconeguts dins del context escolar.

14. ESTRATÈGIES D'INCLUSIÓ I PREVENCIÓ DE DISCRIMINACIONS

És important:

- Intervenir davant comentaris discriminatoris
- Treballar l'empatia
- Generar espais de diàleg
- No invisibilitzar conflictes
- Revisar pràctiques institucionals
- Incorporar perspectiva antiracista i feminista

15. AVALUACIÓ DE LA PROPOSTA

Què s'avalua?

- Canvis en representacions socials.
- Participació.
- Clima d'aula.
- Inclusió.
- Ús de llenguatge inclusiu.
- Participació familiar.

Instruments

- Observació,
- Rúbriques,
- Diaris reflexius,
- Assemblees,
- Qüestionaris,
- Autoavaluació.

16. INDICADORS D'IMPACTE

La proposta té impacte positiu quan:

- Augmenta el reconeixement de la diversitat
- Disminueixen estereotips
- Les famílies se senten representades
- Millora el clima relacional
- Augmenta la participació
- Es revisen pràctiques institucionals

17. RECOMANACIONS PER A CENTRES EDUCATIUS

Els centres poden:

- Incorporar la diversitat familiar al PEC
- Formar el professorat
- Revisar materials
- Revisar comunicacions
- Establir protocols inclusius
- Generar espais de participació real

18. CONCLUSIONS FINALS

La diversitat familiar no és una excepció, sinó una realitat present a totes les escoles.

Reconèixer-la implica: garantir drets, construir inclusió, prevenir discriminacions, i generar espais educatius més humans i representatius.

L'escola té la responsabilitat de construir imaginaris més amplis i justos que permetin que tots els infants se sentin reconeguts.

Aquesta guia pretén convertir-se en una eina professional útil per acompanyar aquest procés de transformació educativa.

"La inclusió educativa no consisteix únicament a acceptar la diferència, sinó a transformar els espais perquè totes les persones hi tinguin lloc, veu i reconeixement."

20. BIBLIOGRAFIA

Ainscow, M. (2005). Developing inclusive education systems: What are the levers for change? *Journal of Educational Change, 6*(2), 109–124. https://doi.org/10.1007/s10833-005-1298-4

Banks, J. A. (2008). *An introduction to multicultural education* (4th ed.). Pearson.

Batlle, R. (2011). *Aprendizaje-servicio: Educar para la ciudadanía*. Graó.

Biblarz, T. J., & Stacey, J. (2010). How does the gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family, 72*(1), 3–22. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00678.x

Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index for inclusion: Developing learning and participation in schools* (3rd ed.). CSIE.

Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.

Epstein, J. L. (2018). *School, family, and community partnerships: Preparing educators and improving schools*. Routledge.

Golombok, S. (2015). *Modern families: Parents and children in new family forms*. Cambridge University Press.

González, M. T. (2002). *Educación intercultural: Teoría y práctica*. Síntesis.

Jodelet, D. (1991). *Les représentations sociales*. Presses Universitaires de France.

Lomas, C. (2007). *El aprendizaje de las identidades femeninas y masculinas en la escuela*. Graó.

Moscovici, S. (2000). *Social representations: Explorations in social psychology*. Polity Press.

Oswald, R. F., Blume, L. B., & Marks, S. R. (2005). Decentering heteronormativity: A model for family studies. *Journal of Family Theory & Review, 67*(2), 143–159.

Puig, J. M., Batlle, R., Bosch, C., & Palos, J. (2006). *Aprenentatge servei: Educar per a la ciutadania*. Octaedro.

Stacey, J., & Biblarz, T. J. (2001). (How) does the sexual orientation of parents matter? *American Sociological Review, 66*(2), 159–183. https://doi.org/10.2307/2657413

Subirats, M., & Tomé, A. (2010). *Balones fuera: Reconstruir los espacios desde la coeducación*. Octaedro.

UNESCO. (2020). *Global education monitoring report 2020: Inclusion and education – All means all*. UNESCO Publishing. https://unesdoc.unesco.org/

Weeks, J., Heaphy, B., & Donovan, C. (2001). *Same sex intimacies: Families of choice and other life experiments*. Routledge.

20. ANNEXOS

Annex 1 — Rúbrica d'observació

Objectiu:

Aquesta rúbrica té com a finalitat analitzar la implementació de les activitats de la proposta didàctica, amb especial atenció a la inclusió, la participació de l'alumnat i les pràctiques docents.

1. Categories d'observació

Dimensió	Indicador	Inici	En procés	Assolit
Inclusió	Es representen diverses realitats familiars durant l'activitat	Només models tradicionals	Algunes referències a diversitat	Diversitat visible i naturalitzada

Participació	Participació de l'alumnat	Passiva o limitada	Participació irregular	Participació activa i generalitzada
Clima d'aula	Respecte i escolta entre iguals	Interrupcions i judicis	Respecte parcial	Clima segur i respectuós
Intervenció docent	Facilita la reflexió crítica	Directiva i tancada	Orientadora puntual	Facilitadora i reflexiva
Comprensió	Comprensió del concepte de diversitat familiar	Confusa o estereotipada	Parcial	Clara i inclusiva

2. Observacions qualitatives

- Expressions rellevants de l'alumnat:
- Situacions significatives observades:
- Incidències o conflictes:
- Aspectes destacables:

Annex 2 — Qüestionari inicial sobre representacions familiars

Objectiu:
Explorar les representacions prèvies de l'alumnat sobre la família.

1. Dades generals

Curs:
Data:

2. Preguntes

1. Què és per a tu una família?

2. Qui forma part d’una família?

---

3. Totes les famílies són iguals? Per què?

---

4. Dibuixa la teva família (espai lliure)

5. Coneixes famílies diferents a la teva? Quines?

---

6. Creus que totes les famílies són igual d’importants?
   ☐ Sí ☐ No ☐ No ho sé
   Explica-ho: _____
7. Com creus que se sent un infant que no veu la seva família als llibres o a l’escola?

Annex 3 — Decàleg d’aula inclusiva

1. Respectem totes les formes de família
Totes les famílies són igual de vàlides i importants.

2. Evitem supòsits
No assumim com és la família de ningú.

3. Utilitzem llenguatge inclusiu
Parlem de “famílies” i “persones cuidadores”.

4. Escoltem sense jutjar
Totes les experiències familiars són legítimes.

5. No obliguem a compartir experiències personals

Respectem la intimitat de cada infant.

6. Intervenim davant comentaris discriminatoris

Els conflictes són oportunitats educatives.

7. Promovem l'empatia

Ens posem en el lloc dels altres.

8. Representem la diversitat a l'aula

Materials, imatges i exemples diversos.

9. Construïm espais segurs

L'aula és un espai de respecte i confiança.

10. Reflexionem com a grup

Aprenem a partir de les experiències compartides.

Annex 4 — Guia de revisió de materials escolars

Analitzar si els materials educatius reflecteixen la diversitat familiar de manera inclusiva.

1. Preguntes de revisió

- Quins models familiars apareixen?
- Hi ha diversitat de famílies representades?
- Hi ha presència de famílies homoparentals?
- Hi ha famílies monoparentals o reconstituïdes?
- Es representen diferents cultures i orígens?
- Hi ha estereotips de gènere?
- Quines realitats queden invisibilitzades?

2. Criteris d'anàlisi

Aspecte	Sí	No	Observacions
Diversitat familiar visible	☐	☐	

Absència d'estereotips	☐	☐
Representació intercultural	☐	☐
Llenguatge inclusiu	☐	☐
Imatges no estereotipades	☐	☐

3. Propostes de millora

- _____
- _____

Annex 5 — Bibliografia comentada de contes inclusius

Objectiu:
Oferir recursos literaris que afavoreixin la representació diversa de les famílies.

1. El llibre de les famílies (Todd Parr)

Obra visual i senzilla que mostra múltiples tipus de famílies.
Aportació educativa: normalitza la diversitat familiar des d'edats primerenques.

2. Tres amb tango (Justin Richardson i Peter Parnell)

Conte basat en una història real de dues famílies de pingüins mascles que crien un ou.
Aportació educativa: visibilitza famílies homoparentals i treballa l'empatia.

3. Rosa caramel (Adela Turín)

Història crítica sobre els rols de gènere i la llibertat individual.
Aportació educativa: qüestiona estereotips i desigualtats de gènere.

4. Les famílies (Marta Gómez)

Recull de diferents models familiars actuals.
Aportació educativa: reflecteix la pluralitat real de les famílies contemporànies.

5. El color de la família (autoria diversa)

Conte sobre diversitat cultural i familiar.
Aportació educativa: promou la inclusió intercultural.

Annex 6 — Protocol orientatiu davant comentaris discriminatoris

Objectiu:
Oferir pautes d'actuació educativa davant situacions de discriminació o estereotips a l'aula.

1. Principis d'actuació

- Actuar sempre des de la calma i la contenció emocional
- No ignorar els comentaris discriminatoris
- Evitar la sanció immediata com a única resposta
- Transformar la situació en oportunitat educativa

2. Procediment d'intervenció

1. Aturar el comentari

"Parlem un moment del que s'ha dit."

2. No culpabilitzar l'infant

Separar la persona del comentari.

3. Obrir reflexió

"Per què creus que això pot fer sentir malament algú?"

4. Reformular el discurs

"Hi ha moltes formes de família, totes són vàlides."

5. Promoure empatia

"Com et sentiries si algú parlés així de la teva família?"

3. Exemple pràctic

Situació:

“Les famílies amb dues mares no són una família de veritat.”

Intervenció docent:

“A les escoles treballem amb la idea que família és tot aquell grup de persones que es cuiden, s’estimen i viuen juntes o tenen vincles importants. Hi ha moltes maneres de formar una família.”

4. Objectiu de la intervenció

- Transformar prejudicis en reflexió
- Promoure el pensament crític
- Garantir un clima inclusiu
- Reforçar el respecte i la convivència

Annex 3. Taula d'indicadors d'impacte de la proposta

Dimensió	Indicador d'impacte	Descripció operativa	Instruments d'avaluació	Moment d'aplicació
Alumnat	Diversificació de les representacions familiars	Grau en què l'alumnat identifica i reconeix diferents models de família més enllà del model nuclear tradicional	Qüestionari inicial i final, produccions gràfiques i narratives, dinàmiques de conversa guiada	Abans i després de la intervenció
Alumnat	Actituds envers la diversitat familiar	Nivell de respecte, acceptació i normalització de diferents configuracions familiars	Escales Likert, observació directa, registre de participació	Durant i després de la intervenció
Alumnat	Sentiment de representació	Percepció de l'alumnat sobre si la seva realitat familiar està representada a l'aula	Qüestionari, entrevistes informals, dinàmiques de grup	Abans i després de la intervenció
Docència	Ús de llenguatge inclusiu	Incorporació sistemàtica d'un llenguatge no normatiu i no	Rúbrica d'observació,	Durant la implementació

		excloent en la pràctica docent	diari reflexiu docent	
Docència	Revisió crítica de materials didàctics	Capacitat del docent per identificar i modificar materials amb representacions estereotipades	Checklist de materials, autoavaluació docent	Abans i durant la intervenció
Docència	Gestió de l'exclusió simbòlica	Resposta docent davant comentaris o situacions discriminatòries a l'aula	Rúbrica d'observació, registre d'incidències, diari reflexiu	Durant la intervenció
Centre educatiu	Incorporació de la diversitat familiar al PEC	Presència explícita de la diversitat familiar en documents institucionals del centre	Anàlisi documental	Mitjà termini
Centre educatiu	Coherència inclusiva institucional	Grau d'alineació entre el discurs inclusiu i les pràctiques educatives reals	Observació global, entrevistes a equips docents	Mitjà termini

Centre educatiu	Visibilitat de la diversitat en espais escolars	Presència de referents familiars diversos en materials visuals, espais comuns i activitats	Checklist d'entorn escolar	Mitjà termini
Clima educatiu	Reducció d'exclusió simbòlica	Disminució de situacions de malestar o invisibilització vinculades a la diversitat familiar	Observació participant, registres docents	Durant i després de la intervenció